

SOCIALINIAI TYRIMAI

trumpai

Mielas skaitytojau,

leidinio „Socialiniai tyrimai trumpai“ tikslas – skleisti Lietuvos socialinių tyrimų centro naujausių mokslinių tyrimų rezultatus, siekiant, kad plėstųsi tyrėjų, politikų, viešojo administravimo bei kitų sričių praktikų bendradarbiavimas, o vykdoma socialinė bei ekonominė politika vis daugiau būtų grindžiama moksliniais tyrimais įrodytu žinojimu.

Šiame numeryje pristatomi Vilniaus universiteto ir Lietuvos socialinių tyrimų centro mokslininkų vykdyto projekto „Pagyvenusių žmonių globos sektoriaus transformacijos: paslaugų, darbo jėgos poreikis ir užimtumo kokybė“ tyrimų rezultatai. Mokslinio tyrimo projektą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-012/2015).

Autoriai: dr. Laimutė Žalimienė, Vilniaus universiteto profesorė, dr. Inga Blažienė, Lietuvos socialinių tyrimų centro vyresn. mokslo darbuotoja, dr. Rasa Miežienė, Lietuvos socialinių tyrimų centro vyresn. mokslo darbuotoja, dokt. Jolita Junevičienė, Lietuvos socialinių tyrimų centro specialistė

Turinys

1 psl.

**Pagyvenę asmenys
Lietuvos visuomenėje**

2 psl.

**Lietuvos gyventojų lūkesčiai
dėl globos senatvėje**

4 psl.

**Lankomosios priežiūros
darbuotojų darbo sąlygos
Lietuvoje**

6 psl.

**Neformalios pagyvenusių
žmonių globos namuose
ypatumai**

7 psl.

**Rekomendacijos pagalbos
namuose paslaugų
pagyvenusiems asmenims
plėtrai**

Pagyvenę asmenys Lietuvos visuomenėje

Kas yra laikomas pagyvenusiu asmeniu? Kokią Lietuvos gyventojų dalį sudaro pagyvenę asmenys? Koks pagyvenusių asmenų skaičius gauna socialines paslaugas? Pagyvenusių asmenų socialinės atskirties mastas? Būtent į šiuos klausimus, remiantis demografiniais ir socialiniais rodikliais, trumpai atsakoma pirmoje leidinio apžvalgoje.

Pagyvenusio asmens samprata. Moksle ir praktikoje labiausiai paplitę brandos ir senatvės riboženkliai standartai yra siejami su chronologiniu amžiumi (Mikulionienė, 2011). Jungtinių Tautų Organizacijos rekomenduojama senatvės riba – 60 metų ir vyresni asmenys, o Pasaulio sveikatos organizacijos – 65 m. ir vyresni (Kanopienė, Mikulionienė, 2006). Stepukonis ir Svensson (2006) teigia, kad demografinė „pagyvenusio“, „senatvės“ amžiaus riba periodiškai perkeliama į vėlesnį amžių dėl būtinybės mažinti didėjančią atotrūkį tarp dirbtinai nustatomos ir realios senėjimo amžiaus pradžios.

Spartus pagyvenusių asmenų dalies didėjimas.

Gyventojų senėjimas, žvelgiant iš ekonominės ir socialinės perspektyvų, yra apibūdinamas kaip gyventojų amžiaus struktūros kaita didėjant vyresnio amžiaus žmonių skaičiui/proporcijai. 1 lente-

lėje pateikiama informacija apie vyresnio amžiaus (65+, 80+ ir 85+) gyventojų dalies bendroje populiacijoje kaitą Lietuvoje 2005-2015 metų laikotarpiu ir prognozė 2060 metams.

1 lentelė. Vyresnio amžiaus gyventojų dalis bendroje populiacijoje Lietuvoje 2005-2060 m. (proc.)

Amžiaus grupės	2005	2010	2015	2060 (prognozė)
65+ metų	15,8	17,3	18,7	26,8
80+ metų	3,0	4,1	5,1	11,5
85+ metų	1,0	1,5	2,2	7,3

Šaltinis: 1. Population: Structure indicators. Eurostat. [demo_pjanind].

2. Adequate social protection for long-term care needs in an ageing society (2014).

Gyventojų senėjimas yra neatsiejamas nuo ilgėjančios vidutinės gyvenimo trukmės. Jei 2005 m. Lietuvoje vidutinė gyvenimo trukmė gimus buvo 71,3 metai, tai 2015 m. – 74,5 m. Moterų vidutinė gyvenimo trukmė gimus atitinkamai išaugo nuo 77,5 metų iki 79,6 metų, o vyrų – nuo 65,2 metų iki 69,1 metų. Tuo pačiu laikotarpiu išlaikomo amžiaus pagyvenusių žmonių koeficientas (pagyvenusių žmonių – 65+ metų – skaičius, tenkantis šimtui 15-64 metų amžiaus gyventojų) Lietuvoje išaugo nuo 24 iki 28 (Oficialiosios statistikos portalas, 2016). Vyresnio amžiaus gyventojų skaičiaus didėjimas mažėjant darbingo amžiaus gyventojų skaičiui yra didžiuoju iššūkiu šalies socialinei politikai – didėja socialinės apsaugos išlaidos, skirtos senatvės pensijoms, susiduriama su socialinės globos paslaugų pagyvenusiems asmenims trūkumu, poreikiu sparčiai plėsti šias paslaugas.

Socialinės paslaugos pagyvenusiems asmenims.

2015 metų duomenimis, gyventojų skaičius globos įstaigose seniems žmonėms siekė 5012, iš jų net 1459 asmenys (t. y. beveik 30 proc.), kurių amžius 85 metų ir daugiau. Moterys sudarė apie 62 proc. visų globos įstaigų seniems žmonėms gyventojų (Oficialiosios statistikos portalas, 2016). Vyriausios amžiaus grupės gyventojų dominavimas globos įs-

taigose, be abejonės, gali būti siejamas su senstant neišvengiamai mažėjančiu gebėjimu pasirūpinti savimi savarankiškai, be nuolatinės priežiūros.

Pagyvenusiems asmenims gresianti socialinė atskirtis.

Remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2015 m. pagyvenusių asmenų (65+ metų) skurdo rizikos lygis siekė 25,0 proc., t. y. Lietuvoje skurdo kas ketvirtas pagyvenęs asmuo (bendras skurdo rizikos lygis Lietuvoje 2015 m. buvo 22,2 proc.). Palyginti su 2012 m., pagyvenusių asmenų skurdo rizikos lygis išaugo 6,3 procentiniais punktais (Oficialiosios statistikos portalas, 2016).

Pažvelgus į pensininkų namų ūkių vidutinių vartojimo išlaidų struktūrą, akivaizdu, kad pagyvenusių asmenų galimybės tenkinti savo laisvalaikio, kultūros ir švietimo poreikius yra labai ribotos. 2012 metų duomenimis, net 63,6 proc. pensininkų namų ūkių vartojimo išlaidų sudarė maisto produktai ir būsto išlaikymas, kai laisvalaikis, kultūra ir švietimas – vos 3,5 proc. (Pagyvenę žmonės Lietuvoje, 2014).

2015 metų duomenimis, 55-64 metų amžiaus Lietuvos gyventojų užimtumo lygis siekė 60,4 proc., o 65+ metų gyventojų užimtumo lygis buvo jau vos 6,3 proc. (vyrų – 9,1 proc.; moterų – 4,8 proc.) (Oficialiosios statistikos portalas, 2016).

Prognozuojamas pagyvenusių asmenų dalies didėjimas nuo 18,7 proc. 2015 m. iki 26,8 proc. 2060 m. – tai didžiuoju iššūkiu šalies socialinės politikos sistemai ir socialinių paslaugų organizavimui.

Lietuvos gyventojų lūkesčiai dėl globos senatvėje

Kurie pagyvenusių žmonių globos teikėjai būtų patikimiausi ir priimtinausi Lietuvos gyventojams, prireikus globos paslaugų senatvėje? Kokie veiksniai galėtų paskatinti neformalios globos plėtrą Lietuvoje? Rūpestis pagyvenusiais tėvais – vaikų pareiga? Kas priimtinau Lietuvos gyventojams – piniginės išmokos paslaugoms nusipirkti ar tiesioginis paslaugų teikimas? Koks gyventojų požiūris į elektroninių socialinių paslaugų plėtojimą? Kas turėtų mokėti už globos paslaugas senatvėje? Kokios globos paslaugų teikėjų charakteristikos būtų svarbios gyventojams? Į šiuos klausimus siekta atsakyti atlikus reprezentatyvią 50-65 metų Lietuvos gyventojų anketinę apklausą. Pagal tyrėjų parengtą klausimyną apklausą 2015 m. gruodžio mėn. – 2016 m. kovo mėn. atliko UAB „Baltijos tyrimai“.

Lūkesčių tyrimai, kurie pastarąjį dešimtmetį labai populiarūs įvairiose mokslo srityse, leidžia palyginti vartotojų preferencijas ir poreikius su realia situa-

cija bei tuo pagrindu planuoti pokyčius ar atsirasti inovacijoms. Lūkesčiai yra įsivaizdavimai apie pa-geidaujamą ateitį, jie atspindi šiandienos koncep-

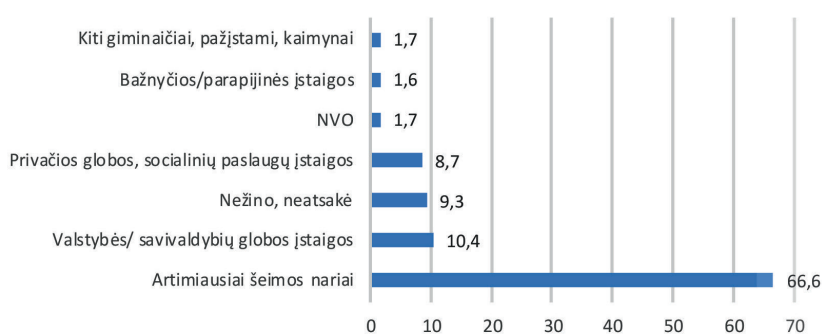
cijas ir ateities viltis, remiasi praeitimi ir dabartimi (Borup et al., 2006). Kaip minėta, reprezentatyvi gyventojų apklausa atspindi 50-65 metų amžiaus asmenų lūkesčius dėl globos paslaugų senatvėje. Ši amžiaus grupė pasirinkta laikantis prielaidos, kad dažniausiai pagyvenusiems asmenims globos paslaugų rizika atsiranda asmenų, vyresnių kaip 75 metų amžiaus, grupėje. Taigi, apklausa atspindi, kokie paslaugų vartotojai ateina į paslaugų rinką po 10-20 metų.

Patikimiausia ir priimtinausia globos forma senatvėje – artimiausių šeimos narių globa. Remiantis minėtu tyrimu, paaiškėjo, kad vyresnio

amžiaus Lietuvos gyventojai labiausiai pasitikėtų neformaliais paslaugų teikėjais: artimiausiais šeimos nariais pasitikėtų 90,7 proc. respondentų, kitais giminaičiais – 70,1 proc., pažįstamais, kaimynais – 50,6 proc. Tuo tarpu valstybės/savivaldybių globos įstaigomis, atstovaujantioms formalius paslaugų teikėjus, pasitikėtų 44,2 proc. respondentų, privačiomis globos įstaigomis – 49,9 proc., bažnyčios/parapijinėmis įstaigomis – 35,3 proc., NVO – 34,4 proc.

Vyresnio amžiaus gyventojų taip pat buvo klausama, kurį iš globos teikėjų jie pasirinktų, jeigu jiems reiktų globos paslaugų senatvėje. Dažniausias pasirinkimas – artimiausi šeimos nariai (1 pav.).

1 pav. Ateities lūkesčiai dėl pageidaujamo globos paslaugų senatvėje teikėjo (proc.)

Įvertinant didelį pagyvenusių gyventojų poreikį šeimos globai, o ne formalioms paslaugoms, kyla klausimas, kiek tai siejasi su respondentų įsitikinimais apie vaikų įsipareigojimus senų tėvų globai. Šios anketinės apklausos duomenimis, didesnė pusė vyresnio amžiaus šalies gyventojų (58 proc.) taip pat dar laikosi tradicinės nuomonės – taip, vaikai turi rūpintis savo tėvais senatvėje bet kokių atveju. Apie penktadalis – 22 proc. – mano, kad toks rūpestis gali būti užkrautas tik, jeigu vaikams už tai būtų mokama, ir tik 13 proc. mano, kad vaikai neprivalo rūpintis savo tėvais senatvėje.

Apklausos metu Lietuvos gyventojai išskyrė du pagrindinius veiksnius, kurie, anot jų, paskatintų neformalios globos plėtrą – tai galimybė artimajam namuose globojamam ir dirbančiam asmeniui dirbti lanksčiu darbo grafiku (beveik 30 proc. taip manančių respondentų) ir galimybė šeimos narius įdarbinti globėjais (beveik 23 proc. taip manančių respondentų).

Pageidaujama pagalbos pinigų plėtra Lietuvoje.

Apklausos metu gyventojai turėjo galimybę išreikšti savo nuomonę, kokia forma jie pageidautų apsirūpinti globos paslaugomis senatvėje. Paaiškėjo, kad pagalbos pinigų teikimas užuot teikus tiesiogines paslaugas Lietuvoje ateityje bus labai pageidaujamas. Didžioji dalis (virš 70 proc.) respondentų pageidautų gauti pinigus arba bent dalį pinigų ir už juos patys nusipirktų jiems reikalingas paslaugas, ypač taip mano didmiesčių gyventojai, gaunantys didesnes pajamas, vyrai. Ir tik kas penktas pageidau-

tų tiesiogiai gauti tik paslaugas, dažniau moterys, arba kaimo, rajoninių miestų gyventojai.

Siekiant patenkinti potencialių globos paslaugų senatvėje vartotojų poreikius, Lietuvoje sparčiau turi būti plėtojamos pagalbos namuose paslaugos ir kuriama paramos neformaliems globėjams sistema.

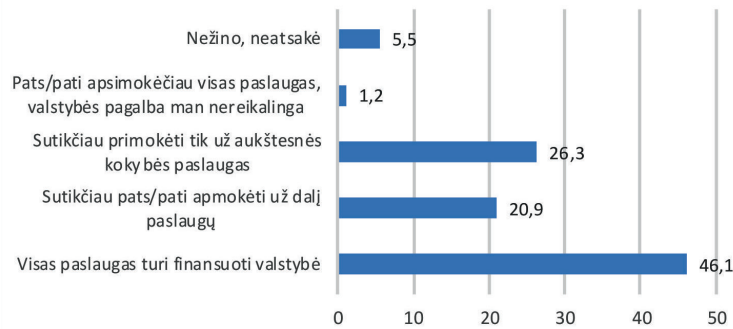
Skirtingas e- socialinių paslaugų poreikis mieste ir kaime.

Šio tyrimo duomenimis, tik maždaug kas ketvirtas gyventojas (apie 27 proc.) pritaria minčiai, kad senatvėje norėtų gauti kai kurias paslaugas elektroniniu būdu, dažniau jaunesni, ar gaunantys didesnes pajamas, arba didmiesčių gyventojai. Tuo tarpu trečdalis kategoriškai tokių paslaugų nepageidauja, ypatingai vyresnio amžiaus, gaunantys mažesnes pajamas ir miestelių, kaimo gyventojai. 10 proc. respondentų tokios paslaugos būtų neprieinamos, nes jie nurodė nemokantys naudotis kompiuteriu.

Valstybė kaip pagrindinis socialinių paslaugų finansavimo šaltinis.

Tyrimo duomenimis, didžioji dalis potencialių globos paslaugų senatvėje vartotojų mano, kad gaunamos paslaugos turėtų būti visiškai finansuojamos valstybės lėšomis, maždaug kas ketvirtas gyventojas sutiktų primokėti tik už aukštesnės kokybės paslaugas, o kas penktas – apskritai sutiktų apmokėti už dalį paslaugų (žr. 2 pav.)

2 pav. Respondentų nuomonių, kas turėtų mokėti už įvairias globos paslaugas dėl amžiaus netekus savarankiškumo, pasiskirstymas (proc.)

Svarbiausia globos teikėjo savybė – profesinė kvalifikacija. Remiantis tyrimo duomenimis, potencialiems paslaugų gavėjams labai svarbi yra teikėjo profesinė kvalifikacija. Šią savybę, kaip esančią labai svarbią, nurodė net 31 proc. respondentų. Globos teikėjo lytis (kad būtų moteris) labai svarbi yra 24 proc. respondentų, o kad būtų vyras –

16,5 proc. Kitos savybės, tokios kaip globos teikėjo amžius (būtų jaunas, t. y. iki 30 metų), labai svarbu būtų tik 3 proc. respondentų, kad būtų vidutinio mažiaus – 8 proc., kad būtų pensinio amžiaus – 5 proc. Tautybę, kaip labai svarbią savybę, nurodė 14 proc. vyresnio amžiaus Lietuvos gyventojų, o lytinę orientaciją – 23 proc.

Lankomosios priežiūros darbuotojų darbo sąlygos Lietuvoje

Literatūroje, gvildenančioje pagyvenusių žmonių globos sektoriui kylančius išbandymus, daug dėmesio yra skiriama temoms, susijusioms su darbo jėgos paklausa ir pasiūla šiame sektoriuje. Akcentuojama, kad siekiant patenkinti dabarties ir ateities pagyvenusių žmonių globos poreikius, ypatingas dėmesys turi būti skiriamas darbuotojų šiame sektoriuje pritraukimui ir išlaikymui. Ne paslaptis, kad kvalifikuotų darbuotojų pritraukimą į pagyvenusių žmonių globos sektorių apsunkina minėtam sektoriui būdingas didelis fizinio darbo krūvis, emocinė įtampa, nesaugi aplinka ir žemi atlyginimai. Į klausimą, kokiomis darbo sąlygomis Lietuvoje dirba lankomosios priežiūros darbuotojai, siekta atsakyti atlikus lankomosios priežiūros darbuotojų apklausą. Pagal tyrėjų parengtą klausimyną apklausą 2016 m. gegužės – birželio mėn. atliko UAB „Eurotela“. Apklausoje dalyvavo 421 lankomosios priežiūros specialistas.

Tipinis lankomosios priežiūros specialistas Lietuvoje – vyresnio amžiaus išsilavinusi moteris. 98,6 proc. apklausoje dalyvavusių lankomosios priežiūros specialistų sudaro moterys. Beveik 60 proc. respondentų yra vyresni nei 50 m., o jaunimas iki 29 metų sudaro tik 6 proc. 64 proc. apklausos dalyvių yra įgiję aukštąjį (31 proc.) ar aukštesnįjį (33 proc.) išsilavinimą.

Terminuotų sutarčių paplitimas bei atotrūkis tarp gaunamo ir pageidaujamo darbo užmokesčio. Beveik 14 proc. tyrime dalyvavusių darbuotojų nurodė dirbantys pagal terminuotas darbo sutartis. Šis rodiklis yra labai aukštas, turint omenyje, kad Eurostat duomenimis, 2015 m. pagal terminuotas darbo sutartis Lietuvoje vidutiniškai dirbo apie 2,1 proc. samdomų darbuotojų.

Kitas opus klausimas pagyvenusių žmonių globos sektoriuje yra darbuotojų darbo užmokestis. Tyri-

mo duomenimis, vidutinis respondentų gaunamas darbo užmokestis „į rankas“ per mėnesį – 350 eurų, dirbant visu etatu (respondentų nurodytos etato dalies vidurkis – 0,85). Pageidaujamas ir vertinamas kaip pakankamas, darbuotojų nuomone, būtų 530 eurų siekiantis darbo užmokestis. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2016 m. II ketv. vidutinis mėnesinis darbo užmokestis „į rankas“ Lietuvoje buvo 600,8 eurais.

Gaunamos ir pageidaujamos socialinės garantijos. Lankomosios priežiūros darbuotojams suteikiamos įvairios socialinės garantijos. Tarp dažniausiai jų gaunamų socialinių garantijų pateko šios: prailgintos atostogos (nurodė 68,6 proc. respondentų), pokalbių telefonu darbe išlaidų padengimas (51,8 proc.) ir kelionės išlaidų pas klientą/iš kliento padengimas (43,5 proc.). Tarp socialinių garantijų, kurių respondentai negauna, bet, jų nuomone, šios garantijos yra būtinos, daž-

niausiai paminėtos: saugumo užtikrinimas lankantis pas klientą (palydėjimas, dujų balionėlis ir kt.) (63,2 proc.), papildomas sveikatos draudimas (62,5 proc.), nemokami skiepai (62,0 proc.) ir supervizijos paslaugos, psichologo konsultacijos ir pan. (60,1 proc.). Atlikta apklausa atskleidė, kad egzistuoja ryškūs „geografiniai“ skirtumai socialinių garantijų atžvilgiu – didžiųjų miestų darbuotojai jų turi daugiausiai, kaimiškųjų vietovių – mažiau, kitų miestų ir miestelių – mažiausiai.

Klientų pasitenkinimas teikiamomis paslaugomis. 65 proc. respondentų nurodė, kad klientai dažnai (5 proc.) arba kartais (60 proc.) būna nepatenkinti teikiamomis paslaugomis, o dažniausiai įvardinti klientų nepasitenkinimo šaltiniai – tai paslaugos kaina, netinkamas paslaugos teikimo laikas, nepakankama paslaugų įvairovė, tam tikrų paslaugų nepaskyrimas, paslaugų teikimo trukmė.

Darbo laikas ir darbo krūvis. Apklausoje duomenimis, didžioji dalis (84,6 proc.) apklausoje dalyvavusių lankomosios priežiūros darbuotojų dirba pagal „įprastinį“ darbo grafiką. Pagal lankstų darbo grafiką dirbo apytiksliai kas septintas respondentas (14,3 proc.). Apie du penktadalius (39,9 proc.) respondentų pažymėjo, kad retai arba niekada negali patys organizuoti savo darbo laiko pagal klientų poreikius. Tokią galimybę dažniausiai ar visada turi 60,1 proc. apklaustųjų. Dažniau patys organizuoti savo darbo laiką pagal klientų poreikius nurodė galintys kaimo vietovėse dirbantys lankomosios priežiūros darbuotojai. Apie du trečdalius (66,7 proc.) respondentų nurodė, kad esamas darbo krūvis juos tenkina. Kiek dažniau tai, kad darbo krūvis yra per didelis, nurodė kituose miestuose/savivaldybės centruose dirbantys respondentai (22,2 proc.) (didžiuosiuose miestuose – 15,1 proc.; kitose vietovėse – 17,5 proc.).

Darbuotojų sauga ir sveikata. Tyrimas parodė, kad daugiau nei ketvirtadaliui (28,7 proc.) apklausoje dalyvavusių lankomosios priežiūros darbuotojų dažnai, o daugiau nei pusei (55,1 proc.) visų apklaustųjų – kartais tenka būti varginančioje ar skausmingoje kūno padėtyje arba kelti/perkelti

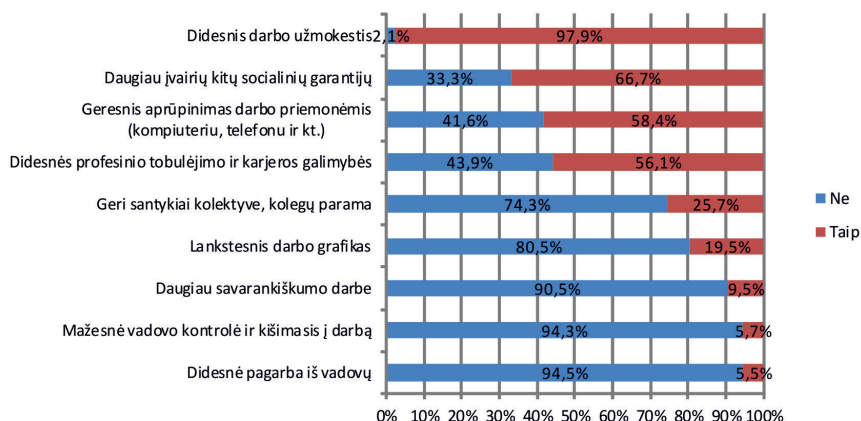
kitus žmones. Panašus respondentų atsakymų pasiskirstymas pastebimas ir atsakant į klausimą, kaip dažnai jie darbe patiria stresą/emocinę įtampą. Daugiau nei pusė (54,9 proc.) visų apklaustųjų stresą/emocinę įtampą patiria kartais, apie ketvirtadalį (26,4 proc.) – dažnai. Apklausoje metu respondentų buvo teiraujama ir kaip dažnai darbe jiems tenka patirti nepagarbų elgesį, grasinimus ar įžeidinėjimus iš klientų, klientų artimųjų, kolegų bei vadovų. Tai, jog kartais darbe jiems tenka patirti nepagarbų elgesį, grasinimus, įžeidinėjimus iš klientų, nurodė daugiau nei pusė (53,7 proc.) respondentų. Iš klientų artimųjų kartais nurodė patiriantys nepagarbų elgesį apie trečdalis (35,6 proc.) apklaustųjų.

Akivaizdu, kad lankomosios priežiūros darbuotojų pasitenkinimą darbu galėtų padidinti ne tik didesnis darbo užmokestis ir daugiau kitų socialinių garantijų, bet ir geresnis aprūpinimas darbo priemonėmis, didesnės profesinio tobulėjimo ir karjeros galimybės bei geri santykiai kolektyve, kolegų parama.

Darbuotojų nuostatos darbo atžvilgiu. Didžioji dalis respondentų išreiškė teigiamas nuostatas savo darbo atžvilgiu. Didžiąjai daliai respondentų (83,9 proc.) patinka jų darbas; jiems svarbu, kad gali padėti kitiems žmonėms (92,9 proc.); du trečdaliai (67,0 proc.) apklaustųjų pažymėjo, kad didžiuojuoju savo darbu. Vos 3,1 proc. apklaustųjų nurodė, kad juos dažnai aplanko mintis „darbas mane erzina“, o 2,6 proc. dažnai pagalvoja, kad „nori tuojau pat mesti šį darbą“. Atsižvelgiant į šias teigiamas nuostatas, didžioji dalis (70,8 proc.) respondentų apklausoje metu nurodė, kad artimiausioje ateityje neplanuoja keisti darbo.

Galiausiai apklausoje dalyvavusių lankomosios priežiūros darbuotojų buvo klausama, kokie veiksniai labiausiai padėtų pagerinti jų pasitenkinimą darbu. Rezultatai pateikti 3 paveiksle.

3 pav. Veiksniai, kurie, respondentų nuomone, labiausiai padėtų pagerinti jų pasitenkinimą darbu (proc.) (galima buvo pasirinkti daugiau nei vieną atsakymo variantą)

Neformalios pagyvenusių žmonių globos namuose ypatumai

Šio tyrimo tikslas yra atskleisti neformalios pagyvenusių žmonių globos namuose ypatumus Lietuvoje. Tyrimo metu atlikta 20 pusiau struktūruotų interviu su neformaliais globėjais. Pagal tyrėjų parengtą klausimų planą visus interviu 2016 m. birželio – rugpjūčio mėn. atliko UAB „Eurotela“. Kokybinio tyrimo metu gilintasi į tokias temas, kaip sprendimo globoti pagyvenusį artimąjį namuose priežastys, sunkumai ir pagalba iš aplinkos globojant artimąjį namuose, darbo/asmeninio gyvenimo ir artimojo globos namuose derinimas.

Globos namuose priežastys: nuo pareigos jausmo iki nepasitikėjimo institucine globa. Tyrimo metu domėtasi, kokios priežasties turėjo įtakos informantų sprendimui globoti pagyvenusį artimąjį namuose. Atlikta interviu analizė leidžia teigti, kad viena iš pagrindinių tokio sprendimo priežasčių yra susijusi su pareigos jausmu, ypatingai vaikų pareiga ir prievole prižiūrėti savo tėvus. Taip pat gana dažnai pagyvenusių asmenų globėjai akcentavo stiprius ir artimus ryšius su globojamu artimuoju:

„Ir žinoma, kaip pasakyt, pas mus yra tas ryšys nuo mano gimimo beveik, ir mes vienas prie kito ir mane augino jau, man penkiasdešimt trys metai, jinai mane augino ir mes gyvenam kartu ir nuo to žinoma, ryšys tarp mūsų yra.“ (Informantas Nr. 3, 5 metus globoja močiutę).

Tyrimo dalyvių pasakojimai taip pat leidžia daryti išvadą, kad pagyvenusio asmens namuose globa yra ir nepasitikėjimo svetimų žmonių teikiamomis paslaugomis bei neigiamo požiūrio į slaugos/globos namus pasekmė. Informantų nuomone, slaugos namuose trūksta personalo, slaugytojams tenka dideli darbo krūviai, todėl slaugomiems senoliams trūksta dėmesio, nepaisoma pastarųjų poreikių ir norų. Be to, dažnam artimojo namuose globėjui slaugos namai asocijuojasi su mirtimi:

„[...]čia vat yra slaugos namai, aš ėjau su vaikais ir, žinokit, aš iš ten išėjau, aš porą naktų nemiegojau, nes man ti buvo baisu. [...]Kvapas, skausmas, nesvarbu, kad ten ateini su programėlėmis, su viskuom, bet jie nu tokie nevilts, ta išleista knyga visų mirusių, man ne... Ten nebuvo gyvybės ((nusi juokia)) gyvybės ženklas, ten buvo viskas neigiama, man toks.“ (Informantas Nr. 18, 4 metus globoja anytą).

Kitos priežastys: įsitikinimas, kad namų aplinka padeda sveikti; slauga namuose kaip atlygis, auklėjimo išdava; globojamo asmens poreikių ir noro būti namuose pašalinimas; per brangios pagyvenusių žmonių globos paslaugos; noras būti pavyzdžiu savo vaikams; slaugos išmoka kaip papildomas globėjų pajamų šaltinis; priežastys, susijusios su tėvų palikimu.

Tipinė globėjo diena – „atidirbtas“ rutininis darbas. Paprašius informantų apibūdinti tipinę savo kaip pagyvenusio asmens globėjo namuose die-

ną, paaiškėjo, kad diena prasideda ir baigiasi vėjama galybės darbu, susijusiu su asmens higiena ir buitimi (ankstyvas kėlimasis, maisto ruošimas, prausimas, sauskelnių keitimas, medikamentų davimas ir t. t.). Ne vienas globėjas prisipažino, kad toks rutininis darbas iš tiesų vargina ir primena mažo vaiko priežiūrą:

„[...]tai čia lygiai taip pat, kai parsiveži mažą kūdikėlį, tik čia būna didelis žmogus ir jam poreikiai yra didesni [...]“ (Informantas Nr. 10, 5 metus globoja vyrą).

Sunkumai, susiję su asmens globa namuose. Daugelis neformalių globėjų akcentavo problemas, kylančias dėl būsto ir aplinkos nepritaikymo pagyvenusio asmens priežiūrai. Pirmiausia tyrimo dalyvių pasakojimai atskleidė, kad kasdienė pagyvenusio asmens priežiūra tampa tikru fiziniu iššūkiu, nes neturint tinkamos įrangos tenka savo globojamuosius vartyti, kilnoti, maudyti ir pan. Taip pat paaiškėjo, kad itin aktualus dalykas globėjams yra nepakankamas slaugos priemonių, ypač sauskelnių, kompensavimas. Kiti neformalių globėjų įvardyti sunkumai: informacijos slaugos klausimais trūkumas; biurokratizmas ir kyšininkavimo problema tvarkant su slauga susijusius dokumentus; emocinis ir psichologinis nuovargis, nuolatinė įtampa; medicininių žinių trūkumas; valdiškų institucijų ir jų darbuotojų dėmesio stoka. Remiantis tyrimo dalyvių nuomone, atkreipus daugiau dėmesio į šiuos aspektus, būtų galima palengvinti artimojo globą namuose. Pavyzdžiui, globėjai teigė, kad jiems itin naudinga būtų į namus ateinančio darbuotojo, kuris išleistų kelioms valandoms, atsiradus skubių reikalų, pagalba. Kiti pageidautų papildomų laisvadienių slaugantiems artimajį namuose.

Globėjo darbinis ir asmeninis gyvenimas tarši antrame plane. Dirbantys ir artimąjį namuose slaugantys tyrimo dalyviai prisipažino, kad slauga namuose – tai psichologiškai ir fiziškai varginantis antras darbas. Kad spėtų pasirūpinti namuose likusiais ir globos poreikį turinčiais artimaisiais, globėjai išnaudoja pietų pertrauką, savaitgalius ir savo atostogas. Nors darbo ir globos derinimas kelia nemažai rūpesčių, vieni tyrimo dalyviai neatsisako darbo, nes yra susirūpinę dėl savo pensijos dydžio ateityje, kiti – nes į darbą žvelgia kaip į galimybę pailsėti nuo su globa susijusios rutinos.

Tyrimo metu paaiškėjo, kad neformaliems globėjams yra ne tik sudėtinga derinti darbinį gyvenimą su artimojo slauga namuose, bet ir asmeninį. Išanalizavus interviu, susidarė įspūdis, kad pagyvenusius artimuosius namuose slaugantiems asmenims tenka gyventi ne savo, o globojamųjų gyvenimą. Tokį įspūdį sukuria šios tyrimo dalyvių išsakytos mintys:

„[...]ir aš noriu gyventi savo gyvenimą, ne mamos gyvenimą [...] dabar aš asmeninį gyvenimą iškeičiau į

slaugą [...]Nes kaip sakyti, tėvai yra tėvai, bet tu pats irgi turi gyventi gyvenimą ir jį dar ilgėnisi nei tėvų likęs. Pagalvoju, tai reikia ir savęs žiūrėt.“ (Informantas Nr. 17, 2 metus globoja mamą).

Tyrimo dalyviai prisipažino, kad artimojo globai jie aukoja savo atostogas, poilsį. Be to, slauga atima ne tik laiką, kurį galima būtų skirti savo asmeniniams poreikiams tenkinti, bet ir laiką, kurį galima būtų skirti savo šeimai, t. y. vyrui ir vaikams.

Rekomendacijos pagalbos namuose paslaugų pagyvenusiems asmenims plėtrai

Remiantis pagyvenusių Lietuvos gyventojų anketinės apklausos rezultatais, lankomosios priežiūros darbuotojų pateiktais vertinimais bei neformalių globėjų nuomone, galima teigti, kad Lietuvai aktuali pagalbos namuose paslaugų plėtra, apimanti tiek formalias globos namuose paslaugas, teikiamas valstybės bei savivaldybių institucijų, privačių ir nevyriausybinį ūkio subjektų, tiek neformalią globą bei savanorišką veiklą teikiant pagalbą namuose. Žemiau pateikiame, kokias šio sektoriaus plėtros/tobulinimo kryptis bei priemones siūlome, atsižvelgiant į tyrimo rezultatus.

Valstybės/savivaldybių teikiamų pagalbos namuose paslaugų tobulinimas:

- Aukštas didelės dalies pagalbos namuose paslaugų teikėjų išsilavinimas sudaro prielaidas deleguoti jiems atsakingesnes, sudėtingesnes veiklas ar kitaip pasinaudoti šiais žmogiškojo kapitalo teikiama privalumais, formuojant pagalbos namuose darbuotojų veiklos modelius. Diferencijuoti pagalbos namuose paslaugų teikėjų veiklą bei atlyginimą pagal jų turimą išsilavinimą, kvalifikaciją bei darbo patirtį, tuo sukuriant didesnę motyvaciją darbui ir prielaidas naujų darbuotojų pritraukimui į šį sektorių.

- Įvertinant aukštą streso lygį ir emocinį paslaugų namuose darbo pobūdį, būtina sukurti tipines šių darbuotojų kvalifikacijos kėlimo programas, apimančias supervizijos, psichologo paslaugų teikimą, siekiant išvengti perdegimo, taip pat stiprinti darbo komandose įgūdžius ir motyvaciją.

- Pagalbos namuose paslaugų pobūdis sudaro prielaidas lanksčiam darbo organizavimui, todėl tikslinga keisti šių paslaugų organizacinius modelius, sudarant sąlygas darbuotojams lanksčiai koreguoti darbo laiką pagal aptarnaujamų klientų poreikius. Parengti lankstaus darbo organizavimo pagalbos namuose tarnybose pavyzdinį organizacinį modelį.

- Įvertinant informacinių technologijų plėtrą ir piliečių įsitraukimą į jų naudojimą tikslinga pradėti plėtoti E- paslaugas, parengiant šių paslaugų poreikio pagrindimą ir investavimo į tokios sistemos kūrimą planą. Informacinės technologijos, siekiant jų naudingumo, efektyvumo, prieinamumo ir t. t., turi būti diegiamos atsižvelgiant į pagyvenusių žmonių poreikių specifika – pasikeitusias funkcines savybes (regėjimą, atmintį, motoriką ir pan.).

- Lankomosios priežiūros darbuotojų darbo užmokestis ypatinai mažas (2016 m. II ketv. vidutinis mėnesinis šalies darbuotojų neto darbo užmokestis Lietuvoje buvo net 72,6 proc. didesnis nei lankomosios priežiūros darbuotojų), ypatinai įvertinant santykinai aukštą šių darbuotojų išsilavinimą, todėl tikslinga jį labiau priartinti prie vidutinio darbo užmokesčio šalyje, kas būtų svarbus veiksnys šių darbuotojų motyvacijai ir darbo kokybei.

- Kiekviena savivaldybė, įvertindama lankomosios priežiūros darbuotojų darbo organizavimo ypatumus, turėtų numatyti papildomas socialines garantijas, tokias kaip nemokami skiepai, esant poreikiui supervizijos paslaugos, psichologo konsultacijos, transporto paslaugos vykstant pas klientus ar kt.

Privačių ir nevyriausybinį ūkio subjektų – įmonių ir NVO – teikiančių pagalbos namuose paslaugas, veiklos plėtra:

- Savivaldybėse toliau plėtoti socialinių paslaugų pirkimo modelį, sudarant sąlygas NVO, bendruomenėms, privatiems paslaugų teikėjams įsijungti į šių paslaugų teikimą. Numatyti, kokiais būdais būtų galima padėti šiems paslaugų teikėjams pasiruošti paslaugų teikimui ir stiprinti pasitikėjimą jų siūlomomis paslaugomis. Pvz., mokymai, dalyvavimas savivaldybių metinių socialinių paslaugų planų rengime etc.

- Įvertinant tai, kad dalis pagyvenusių žmonių palankiai žiūri į savo įsijungimą į socialinės pagalbos veiklą išėjus į pensiją, taip pat ieškant papildomų resursų pagalbos namuose paslaugų

teikimui, savivaldybių socialinių paslaugų organizatoriams reikėtų daugiau dėmesio skirti bendruomenių įtraukimui, pačių pagyvenusių asmenų motyvavimui teikti pagalbą savo bendruomenės nariams.

- Siekiant paskatinti privačių asmenų įsitraukimą į globos namuose paslaugų teikimą plėtojant dvišalius samdos santykius tarp paslaugų gavėjo ir teikėjo, rekomenduojama inicijuoti suinteresuotų šalių (SADM, VMI, Savivaldybių socialinių paslaugų administratorių, socialinius darbuotojus vienijančių profesinių sąjungų, mokslininkų) diskusiją dėl naujų nestandartinių užimtumo formų plėtros pagalbos namuose paslaugų sektoriuje. Remiantis Europos šalių patirtimi, tai galėtų būti užimtumo ar paslaugų kvitai/vaučerai, taikomi Belgijoje, Prancūzijoje, ar Suomijoje taikomos specialios mokesčių lengvatos ir/ar ilgalaikės globos paslaugų kvitai/vaučerai ir pan.

- Vienas iš instrumentų plečiant artimųjų dalyvavimą pagyvenusių žmonių globos paslaugų teikime būtų pagalbos pinigų organizacinio modelio sukūrimas. Reikėtų atlikti situacijos tyrimą bei parengti ir įgyvendinti pagalbos pinigų pilotinį modelį keliuose savivaldybėse, sukuriant teises, administracines prielaidas šių pinigų efektyviam panaudojimui.

- Pagyvenusius artimuosius namuose globojantys asmenys teigia, kad tapę artimųjų globėjais susidūrė su informacijos bei konsultacijų globos ir slaugos klausimais trūkumu. Atsižvelgiant į tai, reikėtų didinti informacijos neformaliems globėjams prieinamumą (reklaminiai stendai ar informaciniai lankstinukai poliklinikose etc.), slaugos kursų organizavimą, socialinių darbuotojų konsultavimą ir pan.

- Siekiant sumažinti neformaliems pagyvenusių žmonių globėjams tenkantį emocinį, psichologinį ir fizinį darbo krūvį, turėtų būti skiriamas didesnis dėmesys psichologinės pagalbos organizavimui (pvz., nemokamos psichologo konsultacijos, savipagalbos grupės), plečiama atokvėpio paslaugų įvairovė (ne tik galimybė tam tikram laikotarpiui atiduoti artimąjį į slaugos namus, bet ir galimybė, pavyzdžiui, savaitei, išsikviesti darbuotoją į namus), kuriamos alternatyvios paslaugos, padedančios neformaliems globėjams derinti darbą su globa (pvz., šilto maisto į namus pristatymas).

Neformali globa ir savanorystė didinant pagalbos namuose paslaugų pasiūlą:

- Dauguma 60-65 metų gyventojų yra įsitikinę, kad vaikai turi padėti tėvams senatvėje, teikia išskirtinį prioritetą artimųjų globai šeimoje, todėl prognozuojant perspektyvoje pagyvenusiems asmenims reikalingų paslaugų plėtrą būtina į tai atsižvelgti. Manome, kad būtų tikslinga parengti Neformalios pagyvenusių asmenų globos plėtros strategiją, kuri turėtų numatyti, kokiais būdais galima būtų plėsti artimųjų dalyvavimą globojant šeimos narius, kokia garantijų sistema jiems būtų reikalinga, kaip galima būtų lengvinti

šeimos globėjų darbo sąlygas, pritraukti pagyvenusius asmenis ją teikti.

- Siekiant užtikrinti dar gana stiprios neformalių globėjų tradicijos Lietuvoje išlikimą, būtų svarbu plėtoti pagalbą jiems dviem pagrindinėmis kryptimis. Pirmą, vystyti paslaugų savo šeimos narį globojantiems asmenims sistemą ir antra – didinti jų galimybes derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus. Paslaugų savo šeimos narį globojantiems asmenims sistema apima neformalios globos finansavimo bei organizavimo sistemas, taip pat – globėjų fizinės ir psichologinės gerovės stiprinimą (atokvėpio paslaugas, konsultavimo ir mokymo paslaugas, informavimo ir koordinavimo paslaugas). Didinant šeimos ir darbo derinimo galimybes dėmesys turėtų būti skiriamas specialiai neformaliems globėjams adaptuotoms lankstaus laiko schemoms, apimančioms specialias apmokamas ir neapmokamas atostogas, lankščiam dienoms, savaitėms, mėnesio darbo laiko reguliavimui ir pan.

- Atsižvelgiant į tai, kad pagyvenusiems žmonėms labai svarbus yra bendravimas, o lankomosios priežiūros darbuotojams ir neformaliems globėjams tiesiog dažnai tam nelieka laiko, reikėtų ieškoti organizacinių formų, kaip įtraukti savanorius į tokių paslaugų teikimą. Kaip parodė tyrimas, dalis pagyvenusių asmenų taip pat yra nusiteikę imtis tokios savanoriškos neapmokamos veiklos, kai paliks darbo rinką. Todėl reikėtų rasti formą ir būdus, kaip pasinaudoti šiais žmogiškaisiais resursais.

Leidinyje cituojama literatūra:

Adequate social protection for long-term care needs in an ageing society. (2014). Report jointly prepared by the Social Protection Committee and the European Commission.

Borup, M., Brown N., Konrad K. and Van Lente H. (2006). The Sociology of Expectations in Science and Technology. Technology Analysis & Strategic Management Vol. 18, Nos. 3/4, 285–298, July–September. Routledge

Eurostat. (2016). Population: Structure indicators. [demo_pjanind]

Kanopienė, V., Mikulionienė, S. (2006). Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai. Gerontologija, 7 (4), p. 188–200.

Mikulionienė, S. (2011). Socialinė gerontologija. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba. P. 312.

Pagyvenę žmonės Lietuvoje. (2014). Lietuvos statistikos departamentas.

Oficialiosios statistikos portalas (2016). Statistikos departamentas.